

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ЗАШТИТНИК ГРАЂАНА

411-10/2023

Београд

Заштитник грађана
Zaštitnik građana

дел. бр. 6946 датум: 23.3.2023.

НАЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗАМ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТОРТУРЕ

МОНИТОРИНГ УСТАНОВА У КОЈИМА СЕ НАЛАЗЕ ИЛИ СЕ МОГУ
НАЛАЗИТИ ЛИЦА ЛИШЕНА СЛОБОДЕ

МОНИТОРИНГ ЗАВОДА ЗА ИЗВРШЕЊЕ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

Извештај о посети Окружном затвору у Смедереву

Београд, март 2023. године

1. УВОД

1.1. МАНДАТ НАЦИОНАЛНОГ МЕХАНИЗМА ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТОРТУРЕ

Законом о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака¹ прописано је да Национални механизам за превенцију тортуре (НПМ) обавља посете установама у којима се налазе или се могу налазити лица лишена слободе, у циљу одвраћања државних органа и службених лица од било каквог облика мучења или било ког другог облика злостављања, као и ради усмеравања државних органа ка стварању смештајних и осталих животних услова у установама у којима се смештају лица лишена слободе у складу са важећим прописима и стандардима.

НПМ има право: на несметан, ненајављен и свакодобан приступ свим установама и свим просторијама у којима се налазе или се могу налазити лица лишена слободе; да насамо разговара са тим лицима и са службеним лицима, која су обавезна да сарађују тим поводом, као и са свим осталим лицима која могу имати информације значајне за поступање према лицима лишеним слободе; на приступ свој документацији која се односи на та лица; да надлежним органима даје препоруке у циљу побољшања начина поступања према лицима лишеним слободе и унапређења услова у којима се она задржавају или затварају. По обављеним посетама, НПМ сачињава извештаје које доставља посећеним установама. Након тога, НПМ одржава стални дијалог са посећеном установом, као и органом у чијем је саставу та установа, у циљу отклањања утврђених недостатака који могу довести до појаве тортуре, нељудског или понижавајућег поступања.

У члану 2а Закона одређено је да Заштитник грађана обавља послове НПМ и да у обављању тих послова сарађује са омбудсманима аутономних покрајина и удружењима чијим је статутом предвиђени циљ удруживања унапређење и заштита људских права и слобода, у складу са законом.

У институцији Заштитника грађана формирана је посебна организациона јединица Одељење националног механизма за превенцију тортуре, која обавља стручне послове НПМ.

Заштитник грађана и Покрајински омбудсман АП Војводине су потписали Меморандум о сарадњи у обављању послова НПМ,² којим је предвиђено је да ће Покрајински омбудсман активно учествовати у посетама мониторинг тима НПМ установама у којима су смештена лица лишена слободе, а које се налазе на територији АП Војводине.

На основу спроведеног јавног позива,³ Заштитник грађана је изабрао удружења са којима ће остваривати сарадњу у обављању послова НПМ, и са њима закључио споразуме, чије је важење анексима продужено до јуна 2022. године. Удружења са којима Заштитник грађана актуелно сарађује у обављању послова НПМ су: Комитет правника за људска права, Виктимолошко друштво Србије, Центар за интеграцију младих, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Одбор за људска права Ваљево и КликАктив – Центар за развој социјалних политика.

¹ "Сл. лист СЦГ – Међ. уговори", бр. 16/05 и 2/06 и "Сл. гласник РС – Међ. уговори", бр. 7/11.

² Потписан 12. децембра 2011. год.

³ Објављен у „Службеном гласнику РС“, бр. 82/22 од 22. јула 2022. године.

1.2. ПОДАЦИ О ПОСЕТИ

1.2.1. ОПШТИ ПОДАЦИ

УСТАНОВА	Окружни затвор у Смедереву
ВРЕМЕ ПОСЕТЕ	7. фебруар 2023. године
ОСНОВ ПОСЕТЕ	Послови НППМ, у складу са чланом 2а Закона о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака
ВРСТА ПОСЕТЕ	Контролна посета
ЦИЉ ПОСЕТЕ	Праћење поступања по препорукама НППМ
НАЈАВА ПОСЕТЕ	Ненајављена посета
ПОСЕТУ ОБАВИО	Заштитник грађана у обављању послова НППМ
САСТАВ ТИМА	др Наташа Таћевић, заменица заштитника грађана и руководитељка НППМ Ивана Босиљчић, Заштитник грађана/Стручна служба

1.2.2. ТОК ПОСЕТЕ

У уводном разговору са управником Завода представљени су чланови тима и циљ посете и прибављене основне информације о стању у Заводу. Након тога, чланови тима су у заводским службама остварили увид у релевантну документацију и од службеника прибавили информације релевантне за циљ посете. Обављен је ненадзирани разговор са пет лица лишених слободе која су се налазила у затвореном одељењу Завода. На крају посете, управнику Завода су изнети прелиминарни налази из обављене посете.

1.2.3. САРАДЊА СА НППМ

Члановима мониторинг тима НППМ пружене су тражене информације, омогућен увид у затражену документацију и ненадзирани разговори са лицима лишеним слободе по избору чланова тима.

1.3. ПРЕТХОДНА ПОСЕТА

НППМ је 19. августа 2021. године обавио посету Заводу, у складу са утврђеном методологијом која је развијена ради остваривања циља посете, односно провере постојања појаве тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака. О овој посети је сачињен Извештај са препорукама за отклањање уочених недостатака и унапређење поступања према лицима лишеним слободе.⁴ Извештај је достављен Заводу и Управи за

⁴ Извештај о посети Окружном затвору у Смедереву 411-89/2021, дел.бр. 26765 од 07.10.2021. године.

извршење кривичних санкција, који су обавестили НПМ о мерама предузетим ради поступања по препорукама.

Током ове, контролне посете, НПМ је пратио на који начин је поступљено по упућеним препорукама.

У овом извештају су представљени налази до којих је НПМ дошао, као и нове препоруке које НПМ упућује имајући у виду утврђено чињенично стање, као и прописе и стандарде на које је већ указано у претходном извештају.

2. УТВРЂЕНО СТАЊЕ

2.1. ПОСТУПАЊЕ ПО ПРЕПОРУКАМА НПМ ИЗ 2021.ГОДИНЕ

1. ПРЕПОРУКА НПМ:

У ОЗ Смедерево искључивање осуђеника из редовног режима издржавања казне ће се обављати на основу одговарајуће одлуке донете у предвиђеној законској процедури.

ПОСТУПАЊЕ ПО ПРЕПОРУЦИ:

Приликом претходне посете Заводу, НПМ је уочио да се поједини осуђеници искључују из редовног режима издржавања казне, без доношења одговарајуће одлуке о томе. Наиме, том приликом је уочено да се поједина лица смештају у две спаваонице које се налазе у, решеткама одвојеном, делу ходника и да се налазе у различитом режиму у односу на остала лица у затвореном одељењу (не користе просторије за дневни боравак, немају контакт са осуђеницима из других спаваоница, највећи део дана проводе закључани итд.). Заузимајући став да смештај ових осуђених лица практично представља смештај под појачани надзор, али са изостанком формалне процедуре за одређивање ове посебне мере, НПМ је упутио горе наведену препоруку Заводу у циљу унапређења поступања у овом делу.

У одговору Завода на упућену препоруку, напоменуто је да се напред наведено дешава само у изузетним околностима када је неопходно хитно интервенисати и када постоји опасност која указује на угроженост безбедности у установи, односно сигурност самог лица лишеног слободе, при чему је наведено да ће у сваком појединачном случају бити донета одговарајућа одлука у законом прописаној процедури.

Међутим, НПМ је приликом ове посете утврдио да по предметној препоруци Завод није поступио. Наиме, и даље се поједина осуђена лица искључују из редовног режима издржавања казне, без доношења одговарајуће одлуке о томе. У једној од две спаваонице које се користе у ову сврху на дан посете НПМ налазило се пет осуђених лица. Ова лица проводе закључана у спаваоници 23 сата и 45 минута, односно имају могућност боравка на свежем ваздуху у трајању од 15 минута и немају никакав контакт са осуђеницима из других спаваоница.

Према наводима лица, а што је потврђено и од стране управника током разговора, двојица су смештена у ову просторију из разлога што је против њих покренут дисциплински поступак, а три лица су на метадонској терапији, и против њих није покренут никакав дисциплински поступак. Једно од лица које је на метадонској терапији је склоно самоповређивању и има суицидне мисли, те тешко подноси боравак у овом режиму, а на шта су поред самог лица, тиму НПМ указала и остала осуђена лица која са њим бораве у

спаваоници, наводећи да ноћу неретко не могу да спавају јер се он психички не осећа добро.

НПМ поново указује да издвајање осуђених из заједничког режима извршења казне, по важећим прописима и стандардима, захтева поштовање прописане процедуре за примену посебних мера, као и за издвајање осуђеног, што подразумева доношење одговарајуће одлуке о томе.

1.

ПРЕПОРУКА

У ОЗ Смедерево искључивање осуђеника из редовног режима издржавања казне ће се обављати на основу одговарајуће одлуке донете у предвиђеној законској процедури.

Такође, НПМ је става да боравак лица које је зависник од психоактивних супстанци, и притом склон самоповређивању, односно које има суицидне мисли, у условима у којима је током готово читавог дана закључано у просторији, без адекватне психолошке подршке и интензивнијег третманског рада, може довести до погоршања његовог здравственог стања и у продуженом трајању може представљати акт злостављања. С тим у вези, НПМ указује да рад са зависницима од психоактивних супстанци захтева индивидуални и групни програм рада. Изостанак оваквих програма третмана отежава и остваривање индивидуалних циљева, као што су усвајање друштвено прихватљивих модела понашања или успостављање/одржавање апстиненције. Наведено подразумева и да завод мора да обезбеди примену широког спектра програма третмана (терапијских, образовних, програма за стручно оспособљавање, учење социјалних вештина и сл.) који су усмерени на очување менталног и физичког здравља наведених осуђених лица током извршења казне.

Такође, притвореницима који су зависници од психоактивних супстанци и склони су самоповређивању потребно је пружити помоћ и подршку службе за третман, у складу са законом. Лекар и служба за обезбеђење дужни су да обрате посебну пажњу на таквог притвореника и да о знацима аутодеструктивног понашања обавесте службу за третман.

Имајући у виду да се у поменутој спаваоници, односно посебно рестриктивном режиму налазе три лица која су зависници од психоактивних супстанци, а да је НПМ упознат са тим да је Управа за извршење кривичних санкција израдила специјализовани програм за групни рад са зависницима од психоактивних супстанци, НПМ би желео да од Завода добије детаљније информације о томе из којих разлога се наведени специјализовани програм не спроводи у заводу.

2. ПРЕПОРУКА НПМ:

ОЗ Смедерево ће обезбедити услове за радно ангажовање осуђених лица разврстаних у затворено одељење и притворених лица.

ПОСТУПАЊЕ ПО ПРЕПОРУЦИ:

По препоруци није поступљено. Лица разврстана у затворено одељење и притворена лица у највећем броју и даље нису радно ангажована (свега шест осуђених лица из затвореног одељења је радно ангажовано и ниједно притворено лице). Према наводима управника, за

реализацију радног ангажовања нису створени услови, али ће се у наредном периоду предузети активности у циљу реализације наведеног у мери у којој је то могуће.

Имајући у виду значај рада као метода у функцији преваспитања и ресоцијализације лица лишених слободе, као и у оспособљавању да се након изласка из затвора живи на законит начин, те чињеницу да је сврсисходан рад посебно важан за затворенике са високим степеном безбедности, с обзиром на негативан утицај строжег режима којем су изложени, НПМ и у овом извештају понавља већ упућену препоруку и очекује да ће Завод обезбедити неопходне услове за реализацију исте.

2.

ПРЕПОРУКА

ОЗ Смедерево ће обезбедити услове за радно ангажовање осуђених лица разврстаних у затворено одељење и притворених лица.

3. ПРЕПОРУКА НПМ:

ОЗ Смедерево ће осуђеним лицима разврстаним у затворено одељење и притвореним лицима омогућити да изван затворених просторија, на свежем ваздуху проведу најмање два часа дневно.

ПОСТУПАЊЕ ПО ПРЕПОРУЦИ:

По препоруци није поступљено.

Иако је у одговору Завода на Извештај НПМ из претходне посете, у којем је, између осталог, упућена и предметна препорука, одговорено да Завод поступа по овој препоруци, осим у појединим ситуацијама када бројно стање лица лишених слободе, односно техничке могућности не дозвољавају да се исто реализује, НПМ је током ове посете уочио да боравак на свежем ваздуху углавном траје 15-20 минута. Према наводима управника, разлог за наведено произлази из чињенице да је недовољан број запослених у Служби за обезбеђење у односу на повећан је број лица лишених слободе, те је отежано обезбедити да свако лице лишено слободе проведе на свежем ваздуху два часа дневно.

НПМ има разумевање за то да се у пракси, ниво приступа простору на отвореном може значајно разликовати између различитих категорија затвореника и оних смештених у различитим павиљонима затвора и да до тога понекад долази и због различите доступности одговарајућих простора у различитим деловима затвора. Разлике се, такође, могу оправдати из дисциплинских или безбедносних разлога. Међутим, имајући у виду важеће стандарде, изричите законске одредбе, као и значај боравка на свежем ваздуху за ментално и физичко здравље затвореника, завод би морао да предузме мере како би свим затвореницима обезбедио довољно времена на отвореном.

3.

ПРЕПОРУКА

ОЗ Смедерево ће осуђеним лицима разврстаним у затворено одељење и притвореним лицима омогућити да изван затворених просторија, на свежем ваздуху проведу најмање два часа дневно.

4. ПРЕПОРУКА НПМ:

ОЗ Смедерево унапредиће индивидуални третмански рад са осуђеним лицима, тако што ће васпитни радници бити чешће непосредно присутни, посебно у затвореном одељењу Завода, како би обављали планске активности и тематске разговоре са осуђенима у вези са постављеним индивидуалним циљевима ради крајње оцене успешности реализације постављеног индивидуалног циља, односно предузимали активности усмерене ка остваривању индивидуалног програма поступања према осуђеном, без обзира да ли је осуђени поднео молбу за разговор или не.

ПОСТУПАЊЕ ПО ПРЕПОРУЦИ:

НПМ је током ове посете уочио извесно унапређење у поступању у овом делу. Наиме, службенице третмана чешће имају контакт са осуђеним лицима, али и поред видног ентузијазма и посвећености, немају довољно времена за садржајнији индивидуални третмански рад са осуђеним лицима. Тиму НПМ образложено је да разлози безбедности и недовољан број запослених у Служби за обезбеђење који би требало да обезбеде да се лице спроведе до службенице третмана и након обављеног разговора врати у спаваоницу, често диктирају и ограничавају време које је потребно за квалитетнији индивидуални третмански рад.

У погледу групног третманског рада са осуђеним лицима, према службеним наводима, у Заводу се реализују два специјализована програма, и то: општи бихејвиорални програм и програм за починиоце насилних кривичних дела. У претходној години око 30-40 осуђених лица похађало је општи бихејвиорални програм. Међутим, специјализовани програм за групни рад са зависницима од психоактивних супстанци, иако постоји у Заводу се не реализује, јер, према службеним наводима, није могуће формирати одговарајуће групе. НПМ поново указује да је поступање Завода према зависницима од психоактивних супстанци који су на метадонској терапији, а које се по правилу састоји од фактичког издвајања у рестриктивни режим и искључивања из било ког облика третманског рада потребно без одлагања променити и ускладити са важећим прописима и стандардима.

Увидом у документацију, НПМ је уочио да постоје случајеви у којима се осуђено лице, због накнадног утврђеног нижег степена ризика, накнадно разврстава у Б2 васпитну/третманску групу, односно полуотворено одељење, али да, упркос томе, фактички остаје смештен у затворено одељење. Дакле, иако је лице остварило напредак у смислу процене ризика тај напредак није праћен премештајем из затвореног у полуотворено одељење.

С тим у вези, НПМ је уочио и да у појединим извештајима о остваривању програма поступања недостају подаци који су од значаја за оцмену остваривања програма поступања. На пример, уочено је да се у рубрици *Уочене позитивне промене у понашању*, наводи само реч „ДА“, без детаљнијег описа позитивних промена које су уочене.

4.

ПРЕПОРУКА

ОЗ Смедерево наставиће са унапређењем индивидуалног третманског рада тако што ће васпитни радници бити чешће непосредно присутни, посебно у затвореном одељењу Завода, ради обављања планских активности и тематских разговора са осуђенима у вези са постављеним индивидуалним циљевима, без обзира на то да ли

је осуђени поднео молбу за разговор или не, а у извештаје о остваривању програма поступања детаљно ће уписивати уочене промене у понашању.

ОЗ Смедерево организоваће и спроводити специјализован програм за групни рад са зависницима од психоактивних супстанци.

ОЗ Смедерево пружаће помоћ и подршку службе за третман, у складу са законом, притвореницима који показују знаке аутодеструктивног понашања.

5. ПРЕПОРУКА НПМ:

Служба за обезбеђење ОЗ Смедерево ће у извештајима о примени мера принуде детаљније описивати разлоге за примену мера принуде и начин њихове примене.

ПОСТУПАЊЕ ПО ПРЕПОРУЦИ:

У 2021. години мере принуде примењене су четири пута, а у 2022. години два пута, односно према два осуђена лица, и то у једном случају физичка снага, а у другом и физичка снага и службена палица. Увидом у документацију, НПМ је уочио да су извештаји садржајнији него раније, али указује на потребу за даљим унапређењем поступања у овом делу, јер у појединим случајевима извештаји и даље не обухватају детаљан опис разлога за примену мере принуде, већ је нпр. наведено самоповређивање, али не и опис начина, односно у чему се оно конкретно састојало.

6. ПРЕПОРУКА НПМ:

У ОЗ Смедерево лекар ће у извештајима о повредама уносити детаљне и конкретне наводе лица лишених слободе о начину настанка повреда, детаљније описивати карактеристике уочених повреда и давати мишљење о повезаности навода повређеног и објективно установљеног налаза. У ове извештаје ће се увек уносити тачно време (час и минут) телесног прегледа.

ПОСТУПАЊЕ ПО ПРЕПОРУЦИ:

По препоруци је делимично поступљено.

У односу на стање из претходне посете, уочено је да је опис повреда детаљнији, и да се у појединим картонима налазе фотографије повреда, али не у свим. Увидом у један предмет који се односи на преглед обављен након примене мера принуде, уочено је да је унето време прегледа и да су повреде детаљно описане: хематом десно, више тракастих огуљотина 2cm на оба плутеуса. Међутим, лекар повреде није уцртао у шему тела, нити је дао своје мишљење о повезаности између навода лица о начину настанка повреда и повреда које је уочио и описао. Такође, у конкретном случају у извештају се наводи да су повреде сликане, али фотографије повреда не налазе се у картону. Сличан случај је и у извештајима са прегледа након првог лекарског прегледа по пријему у завод. У овим извештајима налазе се наводи лица о настанку повреда, детаљан опис повреда, и фотографије повреда, али повреде нису уцртане у шему тела и недостаје мишљење лекара о повезаности између навода лица о начину настанка повреда и уочених повреда.

НПМ указује да је лекар у заводу стручно медицинско лице коме лице лишено слободе може да укаже да је било изложено лошем поступању од стране службених лица и да објасни настанак евентуалних повреда, као и да здравствена служба у заводима за

извршење кривичних санкција има важну улогу у борби против злостављања лица лишених слободе. Детаљно и благовремено документовање повреда и пријављивање оваквих медицинских доказа у значајној мери олакшава истрагу евентуалних случајева злостављања и утврђивање одговорности учинилаца.

5.

ПРЕПОРУКА

У ОЗ Смедерево, лекар ће у случајевима када утврди да лице лишено слободе има повреде, у извештајима о обављеним прегледима дати своје мишљење о повезаности изнетих навода лица о начину настанка повреда и насталих повреда.

У ОЗ Смедерево, лекар ће повреде увек фотографисати и учртавати у шему тела.

7. ПРЕПОРУКА НПМ:

ОЗ Смедерево ће лицима лишеним слободе увек издавати потврде о предаји писмена која се подносе Заводу.

ПОСТУПАЊЕ ПО ПРЕПОРУЦИ:

По препоруци је поступљено. Увидом у документацију уочено је да постоје потврде о предаји писмена која се подносе Заводу.

8. ПРЕПОРУКА НПМ:

ОЗ Смедерево ће успоставити делотворну процедуру притуживања осуђених лица.

ПОСТУПАЊЕ ПО ПРЕПОРУЦИ:

Према службеним наводима, у претходној години није било притужби осуђених. Евидентирана су 44 обраћања лица лишених слободе. У вези са наведеним, уочена је пракса да се лица лишена слободе не обраћају поднеском надлежној служби са конкретним питањем, при чему је у појединим случајевима реч и о пружању правне помоћи, већ да се јављају Служби за обезбеђење са захтевом за разговор са правником, те да их запослени у Служби за обезбеђење потом одводе код правнице од које усмено добијају одговор. На пример, у свесци која се води о наведеном, уочено је да се уписује име лица које је долазило, датум и разлог (питао за условни отпуст, спајање казни, новчану помоћ, К.бр., истек казне, итд.).

Имајући у виду важеће прописе, НПМ указује на то да је овлашћено лице из одговарајуће службе завода дужно да на поднесак осуђеног писмено и образложено одговори у року од пет дана од дана предаје поднеска. Наведено подразумева да када лице лишено слободе захтева пружање правне помоћи, такве би захтеве као и све друге интерне поднеске требало евидентирати, и на њих писмено и образложено одговорити у прописаном року⁵.

⁵ Закон о извршењу кривичних санкција, члан 126, ст. 1 и 2: „Осуђени се може, ради остваривања својих права, поднеском обратити начелнику или другом овлашћеном лицу из одговарајуће службе завода. Лице из става 1. овог члана дужно је да у року од пет дана од дана предаје поднеска, писмено и образложено одговори на поднесак осуђеног“

9. ПРЕПОРУКА НПМ:

Управник ОЗ Смедерево ће разговоре са лицима лишеним слободе која су захтевала поверљив разговор обављати на начин који ће обезбедити поверљивост разговора.

ПОСТУПАЊЕ ПО ПРЕПОРУЦИ:

Према наводима, управник поступа по препоруци. На захтеву за обављање поверљивог разговора, управник уписује и податак о томе да је поверљив разговор обављен и када, а поверљив разговор обавља у својој канцеларији.

10. ПРЕПОРУКА НПМ:

Управник ОЗ Смедерево ће пренети јасну поруку службеницима Завода да ниједно лице лишено слободе или запослени не смеју трпети било какве санкције или друге негативне последице због давања информација тиму НПМ, да овакво поступање неће бити толерисано и да ће бити предмет одговарајућих санкција.

ПОСТУПАЊЕ ПО ПРЕПОРУЦИ:

Према службеним наводима, по препоруци је поступљено.

Међутим, НПМ указује да је и приликом ове, као и приликом претходне посете, уочен страх код појединих запослених и лица лишених слободе са којима су обављени разговори у вези са евентуалним последицама које могу трпети због давања информација тиму НПМ. Стога, НПМ поново скреће пажњу на то ниједно лице не сме сносити било какве последице због разговора са тимом НПМ.
